

Meervoudig gebruik van kerkgebouwen

Memorandum 320

maart 2002

Samengesteld door
drs. Reinhilde de Roy
dr. Leo Spruit

KASKI
beleidsonderzoek
naar godsdienst en levensbeschouwing

Toernooiveld 5
Postbus 6656
6503 GD Nijmegen

tel. 024 - 365 35 31
fax 024 - 365 34 85
www.kaski.kun.nl
info@kaski.kun.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
	1.1 Achtergrond en doelstelling	5
	1.2 Vraagstelling	5
	1.3 Respons	6
2	Het gebruik van kerkgebouwen per bisdom	7
	2.1 Respons per bisdom	7
	2.2 Het eigendom van de kerkgebouwen	8
	2.3 Het kerkelijk gebruik per bisdom	8
	2.4 Het niet-kerkelijk gebruik per bisdom	11
3	Het gebruik van kerkgebouwen naar parochiegrootte en stedelijkheid	15
	3.1 Het gebruik van kerkgebouwen naar parochiegrootte	15
	3.2 Het gebruik van kerkgebouwen naar stedelijkheid van de gemeente	16
4	Recente ontwikkelingen in het niet-kerkelijk gebruik van kerkgebouwen	18
5	Conclusie	20

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en doelstelling

In het kader van de parochiestatistiek 1999/2000 heeft het KASKI in het voorjaar van 2000 in overleg met de bisdommen een inventariserend onderzoek gehouden naar het gebruik van de katholieke kerkgebouwen en recente ontwikkelingen daarin.

Het niet-kerkelijk gebruik van de kerkgebouwen is geregeld in bepalingen van de Codex, besluiten van de Bisschoppenconferentie en een schrijven van de Congregatie voor de Eredienst. Daaruit blijkt dat het de parochies niet vrij staat het kerkgebouw naar believen voor andere doeleinden dan de eredienst te gebruiken. Slechts bij uitzondering kan een kerkgebouw gebruikt worden voor andere doeleinden dan voor de eredienst die niet strijdig zijn met de heiligheid van de plaats, indien de ordinarius conform can.1210 per geval afzonderlijk toestemming geeft. Bij het opstellen van de definitieve tekst van de vragenlijst is rekening gehouden met het commentaar van sommige bisdommen op een toegezonden concept-vragenlijst, die te veel een volledige vrijheid op dit punt zou suggereren.

Dit onderzoek naar het meervoudig gebruik van kerkgebouwen komt voort uit een verkenning naar het meervoudig gebruik van kerkgebouwen van katholieke parochies die in het voorjaar van 1999 door het KASKI op verzoek van de Adviescommissie Pastorale Organisatie van het bisdom Rotterdam is uitgevoerd. Met elk bisdom is daartoe telefonisch contact gelegd. Per bisdom zijn er gemiddeld twee gesprekken gehouden met informanten, die beleidsmatig betrokken zijn bij dit onderwerp.

De resultaten van deze verkenning zijn vastgelegd in een notitie (KASKI N99-156). Zij luiden kort samengevat als volgt. Het gezamenlijk gebruik van kerkgebouwen met andere kerkgenootschappen komt relatief weinig voor; de bisdommen gaan zorgvuldig en gewetensvol om met de kerkelijke richtlijnen die het gebruik van kerkgebouwen anders dan voor de eredienst niet toestaan; het diocesaan beleid is erop gericht de waardigheid en het sacraal karakter van het gebouw niet in het geding te laten komen. Er bestaat een zekere spanning tussen enerzijds de beperking van het gebruik van kerkgebouwen tot de eredienst en anderzijds de wens om in het gebruik van het kerkgebouw niet-liturgische vormen van geloofscultuur mogelijk te maken.

De informatie uit het onderhavige kwantitatieve onderzoek bij de populatie van parochies geeft een globaal beeld van het gebruik van katholieke kerkgebouwen in Nederland. Dit kan de bisdommen van dienst zijn, wanneer parochies aan het bisdom vragen voorleggen over een ander gebruik van het kerkgebouw dan voor de eredienst.

1.2 Vraagstelling

De motivering van de vraagstelling in de toelichting geeft aan dat het bisdom met name graag wil weten in hoeverre anderen van het kerkgebouw gebruik maken. Bij de dataverzameling van de jaarlijkse parochiestatistiek zijn daartoe enkele vragen over het meervoudig gebruik van het kerkgebouw op een apart formulier toegevoegd.

In de vraagstelling wordt een onderscheid gemaakt in kerkelijk en niet-kerkelijk gebruik. Bij het kerkelijk gebruik worden liturgisch gebruik (door een andere parochie, een r.k. migrantenparochie of een Samen op Weg-kerk) en niet-liturgisch gebruik (manifestatie van een parochiële werkgroep) onderscheiden.. Bij het niet-kerkelijk gebruik worden drie mogelijkheden aangegeven (muziekfestival/concert, tentoonstelling en examens). Ten aanzien van de concrete vormen van gebruik wordt gevraagd naar de frequentie in de afgelopen drie jaar (1997-1999): regelmatig, incidenteel of niet. Men wordt in een open vraag verzocht ook overig, niet genoemd gebruik op te geven.

Voorts wordt gevraagd naar de ontwikkeling van het gebruik voor niet-kerkelijke doeleinden (tentoonstelling, muziek e.d.) gedurende de laatste drie jaar: is dat toegenomen, gelijk gebleven of minder geworden?

Tenslotte biedt de vragenlijst de mogelijkheid nog opmerkingen of suggesties over het niet-kerkelijk gebruik van het kerkgebouw te noteren.

1.3 Respons

De respons van de parochies in dit onderzoek was iets lager dan de respons van de parochies bij de vragen inzake de parochiestatistiek. Van de 1.624 aangeschreven parochies hebben er 1.308 parochies gegevens ingestuurd over 1.428 kerkgebouwen. Er zijn bij de 1.308 responderende parochies namelijk 85 parochies die meer dan één kerkgebouw hebben.

Tabel 1 – Respons naar aantal kerkgebouwen in de parochie

aantal kerkgebouwen in de parochie (gebouwen)	aantal parochies	aantal formulieren
1	1.223	1.223
2	65	130
3	8	24
4	9	36
5	3	15
totaal	1.308	1.428

Er ontbreken gegevens over het gebruik van de kerkgebouwen van 316 parochies die geen antwoordformulier hebben ingestuurd. De respons bedraagt landelijk 80,5%. In deze rapportage wordt het aantal van 1.428 kerkgebouwen als uitgangspunt genomen. Over het gebruik daarvan wordt immers verslag gedaan.

2 Het gebruik van kerkgebouwen per bisdom

In dit hoofdstuk wordt het gebruik van kerkgebouwen per bisdom weergegeven. Eerst wordt de respons per bisdom weergegeven. Daaruit blijkt op welke absolute aantallen de percentages die volgen betrekking hebben. Daarna volgen enkele gegevens over het eigendom van de kerkgebouwen. Vervolgens wordt het kerkelijk gebruik van de kerkgebouwen per bisdom gerapporteerd. Daarna volgen de gegevens over het niet-kerkelijk gebruik per bisdom

2.1 Respons per bisdom

In tabel 2 worden de gegevens over de respons bijeengezet. Daarbij wordt onderscheiden naar het aantal kerkgebouwen dat de parochie telt, zodat duidelijk wordt over hoeveel parochies en hoeveel kerkgebouwen het per bisdom gaat.

Tabel 2.1 – Respons naar aantal kerkgebouwen in parochie, per bisdom

	Aantal kerkgebouwen in parochie					respons parochies	totaal parochies	respons percentage	aantal kerkgebouwen
	een	twee	drie	vier	vijf				
Groningen	61	2	-	2	-	65	84	77,4	73
Utrecht	275	10	1	-	-	286	343	83,4	298
Haarlem	138	13	1	1	1	154	183	84,2	176
Rotterdam	139	9	-	1	1	150	183	82,0	166
Breda	102	7	1	2	1	113	140	80,7	132
Den Bosch	261	15	5	3	-	284	349	81,4	318
Roermond	247	9	-	-	-	256	342	74,9	265
Totaal	1.223	65	8	9	3	1.308	1.624	80,5	1.428

De parochies in de bisdommen Groningen en Roermond hebben minder dan gemiddeld de vragen over het gebruik van de kerkgebouwen beantwoord. De andere bisdommen hebben een meer dan gemiddelde respons.

De bisdommen Haarlem, Breda en Den Bosch hebben naar verhouding veel parochies met meer dan één kerkgebouw, respectievelijk 10,4%, 9,7% en 8,1% van de responderende parochies. Daarna volgen Rotterdam en Groningen met 7,3% en 6,2% parochies met meer dan één kerkgebouw. Dat de parochie meer dan één kerkgebouw heeft, komt het minst voor in Utrecht en Roermond, respectievelijk 3,9% en 3,5%.

Uitgangspunt voor deze rapportage zijn de kerkgebouwen waarover gegevens bekend zijn, de aantallen van de laatste kolom van tabel 2.

2.2 Het eigendom van de kerkgebouwen

Van 1.407 kerkgebouwen of kerkzalen is de eigendomssituatie bekend. Bij 1.337 kerkgebouwen (95%) is het gebouw eigendom van de parochie. Bij vier kerkgebouwen wordt aangegeven dat zij gemeenschappelijk eigendom zijn met een andere parochie. Zestien kerkgebouwen (1,1%) zijn gemeenschappelijk eigendom met SoW-kerken. De oecumenische kerkenbouw heeft kwantitatief niet veel om het lijf. Vijfentwintig kerkgebouwen of kerkzalen (1,8%) worden gehuurd. Bij eveneens vijfentwintig kerkgebouwen gaat het om een andere situatie: de kerk of de toren is eigendom van een stichting, de kerk is een in pandig onderdeel (kapel) van een zorgcentrum, de kerk is (voor een deel) eigendom van de gemeente, van het bisdom dan wel van een religieuze orde of congregatie. En van eenentwintig kerkgebouwen is het onbekend hoe de eigendomssituatie ligt.

Per bisdom wijkt de situatie inzake de eigendom nauwelijks af van het landelijke beeld. In Haarlem (13) en Rotterdam (14) komt het relatief vaker voor dat het kerkgebouw geen eigendom is van de parochie, respectievelijk 7,4% en 8,6%. Het minst doet deze situatie zich voor in Groningen (2) en Roermond (4), respectievelijk 2,8% en 1,5%. Het bisdom Den Bosch telt de meeste kerken (16) die geen eigendom zijn van de parochie.

2.3 Het kerkelijk gebruik per bisdom

In de vragenlijst zijn als antwoordmogelijkheden bij een gesloten vraag vier vormen van kerkelijk gebruik door anderen onderscheiden: vieringen van een andere parochie, vieringen van een r.-k. migrantenparochie, vieringen van een SoW-kerk en manifestatie van een parochiële werkgroep. Bij elk van deze vormen van kerkelijk gebruik werd gevraagd of het kerkgebouw de afgelopen drie jaar er wel eens voor gebruikt is. De voorgegeven antwoordmogelijkheden waren: regelmatig, incidenteel of niet. Indien een parochie geen gebruik maakt van deze antwoorden, is het formeel onbekend hoe het betreffende gebruik is. Wij menen echter dat bij niet invullen van een antwoord (item-nonrespons) in dit geval verondersteld mag worden dat het gebouw niet voor de betreffende activiteit gebruikt wordt. In de rapportage maken wij daarom geen onderscheid tussen 'niet' en 'onbekend'.

Tabel 2.2 – Het gebruik van het kerkgebouw voor vieringen van een andere parochie, per bisdom

	Regelmatig		Incidenteel		Niet		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Groningen	3	4	8	11	62	85	73	100
Utrecht	4	1	30	10	264	89	298	100
Haarlem	7	4	19	11	150	85	176	100
Rotterdam	5	3	18	11	143	86	166	100
Breda	4	3	27	21	101	77	132	100
Den Bosch	8	3	57	18	253	80	318	100
Roermond	11	4	24	9	230	87	265	100
Totaal	42	3	183	13	1.203	84	1.428	100

Per bisdom wijkt het gebruik van het kerkgebouw voor vieringen van een andere parochie nauwelijks van elkaar af. In Breda en Den Bosch wordt de kerk hiervoor wat vaker incidenteel gebruikt. Regelmatig gebruik hiervoor beperkt zich tot enkele kerkgebouwen per bisdom, waarschijnlijk situaties waarin van verregaande samenwerking van parochies (na afstoting eventueel van een kerkgebouw) sprake is. Het incidenteel gebruik betreft ons inziens parochies die (ook of op de eerste plaats) liturgisch tot samenwerking proberen te komen.

Het gebruik van het kerkgebouw voor de viering van een r.-k. migrantenparochie doet zich het meest voor in de westelijke bisdommen.

Landelijk worden 45 kerkgebouwen regelmatig gebruikt voor vieringen van een r.-k. migrantenparochie. De helft daarvan ligt in de bisdommen Haarlem en Rotterdam, de andere helft is gespreid over het land waarbij het bisdom Groningen een relatief belangrijk aandeel heeft. Incidenteel gebruik doet zich veel minder voor: daar zijn migrantenparochies op de langere termijn ook niet echt mee geholpen.

Tabel 2.3 – Het gebruik van het kerkgebouw voor vieringen van een r.-k. migrantenparochie, per bisdom

	Regelmatig		Incidenteel		Niet		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Groningen	3	4	2	3	68	93	73	100
Utrecht	6	2	5	2	287	96	298	100
Haarlem	12	7	9	5	155	88	176	100
Rotterdam	10	6	2	1	154	93	166	100
Breda	2	1	1	1	129	98	132	100
Den Bosch	7	2	7	2	304	96	318	100
Roermond	5	2	1	0	259	98	265	100
Totaal	45	3	27	2	1.356	95	1.428	100

De 45 kerkgebouwen die regelmatig voor vieringen van een r.-k. migrantenparochie gebruikt worden, zijn op twee na allemaal andere gebouwen dan de 42 kerken die regelmatig voor vieringen van een andere parochie gebruikt worden.

Op de vraag of het kerkgebouw de afgelopen drie jaar wel eens gebruikt is voor vieringen van een SoW-kerk werd als volgt geantwoord.

Tabel 2.4 – Het gebruik van het kerkgebouw voor vieringen van een SoW-kerk, per bisdom

	Regelmatig		Incidenteel		Niet		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Groningen	3	4	14	19	56	77	73	100
Utrecht	13	4	40	13	245	82	298	100
Haarlem	6	3	28	16	142	81	176	100
Rotterdam	4	2	17	10	145	87	166	100
Breda	3	2	15	11	114	86	132	100
Den Bosch	3	1	23	7	292	92	318	100
Roermond	2	1	3	1	260	98	265	100
Totaal	34	2	140	10	1.254	88	1.428	100

Het regelmatig gebruik en vooral het incidenteel gebruik van het kerkgebouw voor vieringen van een SoW-kerk nemen toe naarmate het bisdom confessioneel meer gemengd is. Van de 34 keer dat het kerkgebouw regelmatig voor vieringen van een SoW-kerk gebruikt wordt, betreft het 12 keer een gebouw dat gemeenschappelijk eigendom is en drie keer een gebouw dat (wellicht gezamenlijk) gehuurd is.

De drie vormen van kerkelijk gebruik die tot nu toe beschreven zijn, betreffen uitdrukkelijk het liturgisch gebruik van het kerkgebouw. De vierde vorm van kerkelijk gebruik is niet liturgisch van aard. Het gaat om het gebruik voor manifestatie van een parochiële werkgroep. Te denken is aan presentaties (van onderdelen) van het vrijwilligerswerk in de parochie.

Tabel 2.5 – Het gebruik van het kerkgebouw voor manifestatie van een parochiële werkgroep, per bisdom

	Regelmatig		Incidenteel		Niet		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Groningen	2	3	20	27	51	70	73	100
Utrecht	14	5	115	39	169	57	298	100
Haarlem	16	9	60	34	100	57	176	100
Rotterdam	12	7	65	39	89	54	166	100
Breda	16	12	42	32	74	56	132	100
Den Bosch	19	6	99	31	200	63	318	100
Roermond	11	4	38	14	216	82	265	100
Totaal	90	6	439	31	899	63	1.428	100

In meer dan een eenderde van de gevallen (37%) wordt regelmatig of incidenteel gebruik gemaakt van het kerkgebouw voor een manifestatie van een parochiële werkgroep. In het bisdom Roermond en het bisdom Groningen komt dat het minste voor, respectievelijk 18% en 30%. De andere bisdommen zitten op of boven het gemiddelde. Kennelijk is het regelmatig en zeker het incidenteel gebruik van het kerkgebouw door parochiële werkgroepen een breed geaccepteerd verschijnsel. Daarmee wordt uitdrukking gegeven aan een ander niet-liturgisch aspect van de geloofscultuur: dat gelovigen verantwoordelijkheid dragen voor de vele verschillende taken van de parochie. Het gebruik van het

kerkgebouw om deze vorm van geloofsbeleving uitdrukking te geven, doet voor veel parochies geen afbreuk aan de waardigheid en het sacraal karakter van het gebouw.

Er is ook een open vraag gesteld over het gebruik van het kerkgebouw: zijn er andere vormen van gebruik? Blijkens een steekproef van 150 van de 1.428 vragenlijsten werd bij tweederde van de 1.428 kerken geen antwoord op deze vraag gegeven.

Bij 15% van de kerken in de steekproef kwamen nog de volgende vormen van kerkelijk gebruik naar voren:

- gebruik voor oecumenische diensten
- gebruik voor schoolvieringen en catechesebijeenkomsten
- gebruik als oefenruimte voor de koren
- gebruik voor de volkskerstzang of een kerstconcert
- bezinningsdagen
- vergaderingen en bijeenkomsten van Katholiek Vrouwengilde, Zonnebloem, werkgroepen, stedelijk K.B.O.
- vergaderingen en recepties in kerkelijk verband
- verhuur aan Nederlands Bijbelinstituut
- voorbereiding op eerste communie en vormsel
- huwelijken van niet-parochianen
- gebruik door Centrum Priesteropleiding
- protestantse Indonesische Kerk (elke zondag)
- musicals van SoW-gemeente

2.4 Het niet-kerkelijk gebruik per bisdom

In de vragenlijst zijn drie vormen van niet-kerkelijk gebruik door anderen onderscheiden: gebruik van het kerkgebouw voor muziekfestival/concert, voor tentoonstelling en voor examens. Bij elk van deze vormen van niet-kerkelijk gebruik werd gevraagd of het kerkgebouw de afgelopen drie jaar er wel eens voor gebruikt is. De voorgegeven antwoordmogelijkheden waren: regelmatig, incidenteel of niet. Ook hier geldt dat indien een parochie geen gebruik maakt van deze antwoorden, het formeel onbekend is hoe het betreffende gebruik is. Wij veronderstellen dat het kerkgebouw voor de betreffende activiteit niet gebruikt wordt als niets ingevuld is. In de rapportage maken wij daarom geen onderscheid tussen 'niet' en 'onbekend'.

Tabel 2.6 – Het gebruik van het kerkgebouw voor muziekfestival/concert, per bisdom

	Regelmatig		Incidenteel		Niet		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Groningen	9	12	32	44	32	44	73	100
Utrecht	25	8	166	56	107	36	298	100
Haarlem	11	6	97	55	68	39	176	100
Rotterdam	22	13	74	45	70	42	166	100
Breda	12	9	74	56	46	35	132	100
Den Bosch	23	7	162	51	133	42	318	100
Roermond	12	5	110	42	143	54	265	100
Totaal	114	8	715	50	599	42	1.428	100

In vele kerken bestaat een langjarige traditie van orgelconcerten, deelname aan stedelijke klassieke muziek- festivals en dergelijke. Kerkgebouwen blijken zeer algemeen en wijd verbreid gebruikt te worden voor muziekfestivals en concerten. In alle bisdommen behalve Roermond wordt meer dan de helft van de kerkgebouwen daar incidenteel of regelmatig voor gebruikt. Regelmatig gebruik voor muziekfestivals en concerten is relatief het meest frequent in de bisdommen Rotterdam en Groningen, respectievelijk 13% en 12%. Kort samengevat, drie van de vijf katholieke kerken in Nederland is geregeld of af en toe bij culturele muzikale evenementen betrokken.

Zoals te verwachten blijkt er een samenhang te zijn tussen het aantal zitplaatsen in het kerkgebouw en het gebruik ervan voor muzikale activiteiten. Naarmate er meer zitplaatsen zijn wordt vaker gebruik gemaakt van het kerkgebouw voor muziekfestivals en concerten ($r=.21$).

Hoe staat het met een ander mogelijk niet-kerkelijk, eveneens cultureel gebruik, dat ten behoeve van tentoonstellingen? Een zeer bekende niet-katholieke kerk, de Nieuwe Kerk op de Dam, wordt daar doorlopend voor gebruikt, evenals andere oude kerkgebouwen, vaak van oorsprong gebouwen van de Nederlandse Hervormde Kerk die thans al dan niet in andere handen ('Stichtingen tot behoud van ...') zijn overgegaan.

Tabel 2.6 – Het gebruik van het kerkgebouw voor tentoonstelling, per bisdom

	Regelmatig		Incidenteel		Niet		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Groningen	1	1	7	10	65	89	73	100
Utrecht	1	0	43	14	254	85	298	100
Haarlem	3	2	40	23	133	76	176	100
Rotterdam	5	3	29	18	132	80	166	100
Breda	2	2	33	25	97	74	132	100
Den Bosch	2	1	43	14	273	86	318	100
Roermond	4	2	20	8	241	91	265	100
Totaal	18	1	215	15	1.195	84	1.428	100

Het gebruik van het kerkgebouw voor tentoonstellingen is duidelijk minder in zwang dan voor muzikale evenementen. Het regelmatig gebruik voor tentoonstellingen is zeer beperkt, het betreft landelijk 1% van de kerkgebouwen; dat betekent één of enkele kerkgebouwen per bisdom. Het incidenteel gebruik is frequenter, het meest nog in de bisdommen Breda en Haarlem, respectievelijk 25% en 23%. De relatief laagste frequentie van het gebruik voor tentoonstellingen zien wij in Roermond en Groningen, respectievelijk 10% en 11%.

Een ander, niet-cultureel maar louter facilitair gebruik van het kerkgebouw, voor examens is eveneens bevraagd.

Tabel 2.7 – Het gebruik van het kerkgebouw voor examens, per bisdom

	Regelmatig		Incidenteel		Niet		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Groningen	-	-	-	-	73	100	73	100
Utrecht	2	1	4	1	292	98	298	100
Haarlem	2	1	1	1	173	98	176	100
Rotterdam	2	1	2	1	162	98	166	100
Breda	-	-	1	1	131	99	132	100
Den Bosch	-	-	4	1	314	99	318	100
Roermond	1	0	1	0	263	99	265	100
Totaal	7	1	13	1	1.408	99	1.428	100

Het gebruik van katholieke kerkgebouwen voor examens is een hoge uitzondering die zich kennelijk alleen in bijzondere gevallen voordoet. Dat geldt voor alle bisdommen.

Op de open vraag naar het gebruik van het kerkgebouw kwamen bij 15% van de kerken in een steekproef van 150 kerken nog de volgende vormen van niet-kerkelijk gebruik naar voren:

- dodenherdenking
- tv-opnamen en opnamen van cd's
- oefenruimte voor niet kerkgebonden koor
- ruimte voor lezingen, cursussen, muziekschool
- tweede hands markt ten bate van de kerk (wekelijks), kleding- en boekenbeurs ten bate van eigen kerk (drie à vier keer per jaar)
- afscheidsrecepties en niet-kerkelijke afscheidsvieringen
- Sinterklaasviering
- gymnastiekruimte voor bewoners (bij zorgcentrum)
- bijeenkomsten buurtvereniging
- seniorendagen
- niet-kerkelijke uitvaarten
- openstelling als monument (met tentoonstelling)
- openstelling voor toeristen

3 Het gebruik van kerkgebouwen naar parochiegrootte en stedelijkheid

Het gebruik van kerkgebouwen door anderen dan de eigen parochie en voor andere doeleinden dan alleen de parochiële eredienst wordt niet alleen door de cultuur of het beleid van een bisdom bepaald, ook op de lokale situatie betrekking hebbende of meer pragmatische overwegingen van bijvoorbeeld financiële aard kunnen daarbij een rol spelen. Twee kenmerken van parochies mogen geacht worden daarop van invloed te zijn: de grootte van de parochie en de stedelijkheid van het gebied waarin de parochie ligt. Na de gedetailleerde rapportage per bisdom beperken wij ons hier tot de grote lijnen: per categorie van parochiegrootte of stedelijkheid wordt het betreffende gebruik in procenten aangegeven. Onder gebruik wordt in deze paragraaf verstaan: het regelmatig en incidenteel gebruik tezamen genomen. De rapportage betreft steeds 1.428 kerkgebouwen (=100%).

3.1 Het gebruik van kerkgebouwen naar parochiegrootte

Bij de parochiegrootte onderscheiden wij vier categorieën: tot 1.000, van 1.000 tot 3.000, van 3.000 tot 5.000 en 5000 of meer parochianen.

Tabel 3.1 – Het kerkelijk (regelmatig en incidenteel) gebruik van kerkgebouwen, naar parochiegrootte, in%

Parochiegrootte	<1.000	1.000-3.000	3.000-5.000	=> 5.000
Vieringen van een andere parochie	16	15	15	18
Idem van r.-k. migrantenparochie	3	5	4	7
Idem van een SoW-kerk	11	11	8	7
Manifestatie parochiële werkgroep	22	35	41	48

Bij het gebruik van het kerkgebouw voor manifestaties van een parochiële werkgroep is het verband duidelijk: naarmate de parochie groter is wordt de kerk vaker gebruikt door parochiële werkgroepen. Gebruik door migrantenparochies gebeurt vooral, maar niet uitsluitend, in grotere parochies. Het gebruik voor een viering van een SoW-kerk gebeurt – opmerkelijk genoeg – meer in de kleinere parochies. Voor het gebruik voor vieringen door een andere parochie maakt de parochiegrootte niet uit.

Tabel 3.2 – Het niet-kerkelijk (regelmatig en incidenteel) gebruik van kerkgebouwen, naar parochiegrootte, in%

Parochiegrootte	-1.000	1.001-3.000	3.001-5.000	> 5.000
Muziekfestival/concert	42	56	65	70
Tentoonstelling	12	15	16	21
Examens	0	1	1	3

Bij het niet-kerkelijk gebruik voor muziek, tentoonstelling en examens is er steeds een samenhang met parochiegrootte: naarmate de parochie groter is wordt de kerk vaker hier voor gebruikt. Zeven van de

tien kerken worden in de grote parochies met meer dan 5.000 parochianen regelmatig of incidenteel voor muziekevenementen gebruikt. Maar ook in kleine parochies komt dit naar verhouding vaak voor, in vier op de tien kerken. Let wel, het gaat hier steeds over het regelmatig en incidenteel gebruik tezamen genomen.

3.2 Het gebruik van kerkgebouwen naar stedelijkheid van de gemeente

De categorieën stedelijkheid van de gemeente zijn ontleend aan het Centraal Bureau voor de Statistiek: het betreft vijf klassen van omgevingsadressendichtheid (oad)¹. Het kenmerk stedelijkheid van een parochie betekent dat de parochie ligt in een gemeente met een bepaalde klasse van stedelijkheid

Tabel 3.3 – Het kerkelijk (regelmatig en incidenteel) gebruik van kerkgebouwen, naar stedelijkheid, in %

	niet stedelijk	weinig stedelijk	matig stedelijk	sterk stedelijk	zeer sterk stedelijk
Vieringen van een andere parochie	13	15	16	18	23
Idem van r.-k. migrantenparochie	-	1	5	8	23
Idem van een SoW-kerk	6	14	12	14	19
Manifestatie parochiële werkgroep	26	36	41	43	47

Op alle vormen van kerkelijk gebruik heeft de stedelijkheid van de gemeente waarin de parochie gelegen is invloed: naarmate de gemeente stedelijker is, neemt het kerkelijk gebruik – het regelmatig en incidenteel gebruik tezamen genomen – toe.

¹ De volgende categorieën zijn onderscheiden:

- niet stedelijke gemeenten, met een oad van minder dan 500 adressen per km²;
- weinig stedelijke gemeenten, met een oad van 500 tot 1000 adressen per km²;
- matig stedelijke gemeenten, met een oad van 1000 tot 1.500 adressen per km²;
- sterk stedelijke gemeenten, met een oad van 1.500 tot 2.500 adressen per km²
- zeer sterk stedelijke gemeenten, met een oad van 2.500 adressen of meer per km².

Bij het niet-kerkelijk gebruik is een iets ander patroon te zien (tabel 3.3). Wat het gebruik voor muziek betreft ligt er een onderscheid tussen parochies in niet-stedelijke gemeenten (49% regelmatig en incidenteel gebruik) en parochies in de overige gemeenten (60-62% regelmatig en incidenteel gebruik). Bij het gebruik voor tentoonstellingen zijn drie groepen parochies te onderscheiden: de parochies in niet-stedelijke gemeenten (11%), de parochies in weinig tot sterk stedelijke gemeenten (16-18%) en de parochies in zeer sterk stedelijke gemeenten (23%). Ook bij het gebruik voor examens springen de parochies in zeer sterk stedelijke gemeenten er uit.

Tabel 3.3 – Het niet-kerkelijk (regelmatig en incidenteel) gebruik van kerkgebouwen, naar stedelijkheid, in%

	niet stedelijk	weinig stedelijk	matig stedelijk	sterk stedelijk	zeer sterk stedelijk
Muziekfestivals/concert	49	62	61	60	62
Tentoonstelling	11	16	18	16	23
Examens	0	1	0	2	6

4 Recente ontwikkelingen in het niet-kerkelijk gebruik van kerkgebouwen

De vraag die terzake recente ontwikkelingen in het niet-kerkelijk gebruik van de kerkgebouwen aan de parochies is voorgelegd, luidt als volgt: ‘Is het gebruik voor niet-kerkelijke doeleinden (tentoonstelling, muziek e.d.) in de laatste drie jaar toegenomen, gelijk gebleven of minder geworden?’ Er is in de vraagstelling geen onderscheid gemaakt tussen diverse vormen van niet-kerkelijk gebruik, noch is er gevraagd naar toe- of afname van regelmatig dan wel incidenteel gebruik. De vraag is derhalve zeer algemeen gesteld en zo dienen de antwoorden dan ook verstaan te worden.

Tabel 4.1 – Recente ontwikkeling van het niet-kerkelijk gebruik van het kerkgebouw, per bisdom

	Toegenomen		Gelijk gebleven		Afgenomen		Totaal	
	Abs	%	Abs	%	Abs	%	Abs	%
Groningen	7	14	43	83	2	4	52	100
Utrecht	34	15	181	81	8	4	223	100
Haarlem	15	10	120	83	9	6	144	100
Rotterdam	25	21	91	75	6	5	122	100
Breda	18	15	99	82	4	3	121	100
Den Bosch	26	11	201	83	15	6	242	100
Roermond	9	5	160	85	20	11	189	100
Totaal	134	12	895	82	64	6	1.093	100

De ontwikkelingen van het niet-kerkelijk gebruik van de kerkgebouwen in de afgelopen drie jaar zijn niet erg geprononceerd. Bij verreweg de meeste kerken (82%) is er niets veranderd: het niet-kerkelijk gebruik is gelijk gebleven.

Toch is een zekere ontwikkeling te zien naar een meer frequent niet-kerkelijk gebruik. In alle bisdommen behalve Roermond zien wij dat het aantal parochies waar het niet-kerkelijk gebruik is toegenomen een veelvoud betreft van de parochies waar het is afgenomen. In Breda bijvoorbeeld zijn er 18 parochies met een toename en 4 parochies met een afname van het niet-kerkelijk gebruik, in Rotterdam zijn er 25 die een toename rapporteren tegen 6 die een afname aangeven.

Het antwoord is net zo algemeen als de vraagstelling was: deze verwachte toename is derhalve niet te specificeren. De ontwikkeling kan wijzen op een toename van incidenteel gebruik voor muzikale evenementen, maar een trend naar een meer regelmatig gebruik voor tentoonstellingen behoort ook tot de mogelijkheden. Een meer specifieke vraagstelling wordt vanuit kerkordelijk standpunt niet gewenst geacht, maar een algemene vraagstelling levert ook een minder informatief, algemeen antwoord op.

Landelijk is het aantal parochies waar het niet-kerkelijk gebruik toeneemt twee maal zo groot als het aantal parochies waar het afneemt. Als deze ontwikkeling mag worden doorgetrokken is de verwachting gerechtvaardigd dat het niet-kerkelijk gebruik de komende jaren enigermate zal toenemen.

Er is ook een open vraag gesteld: ‘wilt u opmerkingen of suggesties geven over het niet-kerkelijk gebruik van de kerk?’ Deze vraag volgde op de vraag naar de recente ontwikkelingen terzake en zal in het verlengde daarvan verstaan zijn.

Bij ongeveer 10% van de kerken is op deze vraag gereageerd:

- zou meer gebruikt kunnen worden voor concerten en dergelijke
- niet-kerkelijk gebruik bevorderen
- kerkgebouwen niet verwereldsen; anders zijn wij zelf de oorzaak waarom ze worden afgebroken; kerken moeten meer geheiligd worden als huis van God, plaats voor gebed en aanbidding.
- geen probleem met niet-kerkelijk gebruik, echter onder voorwaarden, het blijft een kerkgebouw
- een kerkgebouw is niet multi-functioneel... het is de ruimte voor God in de gemeenschap
- liever geen niet-kerkelijk gebruik
- parochiebestuur is restrictief in niet-kerkelijk gebruik vanwege behoud voor de eredienst; het geeft bijkomende lasten en kosten; er zijn nauwelijks aanvragen; financieel niet nodig, wordt niet als winstpost gezien
- wil gastvrij zijn
- wat is niet-kerkelijk?
- sacraliteit dient bewaard te blijven.

5 Conclusie

Het landelijk beeld dat uit deze rapportage naar voren komt wijkt in het algemeen niet af van wat op grond van de eerder gehouden telefonische rondvraag verwacht werd.

Het regelmatig gebruik van het kerkgebouw voor kerkelijk gebruik door anderen of voor andere doelen dan de parochiële liturgie komt weinig voor, slechts bij een paar procent van de kerkgebouwen.

Het regelmatig gebruik voor een concert of muziekfestival komt relatief vaak voor (één op de tien kerken); regelmatig gebruik voor tentoonstellingen of examens komt een enkele keer voor.

Het incidenteel gebruik, kerkelijk en niet-kerkelijk, ligt hoger. Het incidenteel gebruik van de kerk voor vieringen van een andere parochie komt voor in 13% van de kerken, voor vieringen van een migrantenparochie in 2%, voor vieringen van een SoW-kerk in 10%. Het incidenteel gebruik voor een manifestatie van een parochiële werkgroep komt het meeste voor, in 31% van de kerken.

Er werden in 15% van de kerken nog andere vormen van kerkelijk gebruik in antwoord op een open vraag aangegeven. Het zijn veelal vormen van gebruik met een liturgisch karakter (schoolvieringen, oecumenische diensten, volkskerstzang, eerste communie en vormsel-voorbereiding) en enkele keren vormen van niet liturgisch gebruik: kerken als oefenruimte voor koren, vergaderruimte en ruimte voor bijeenkomsten van kerkelijke groepen.

De helft van de kerken wordt incidenteel gebruikt voor muzikale evenementen. Daarnaast wordt 15% af en toe gebruikt voor tentoonstellingen en een enkele kerk af en toe voor examens.

Bij 15% van de kerken werd in antwoord op een open vraag gebruik van het gebouw voor niet-kerkelijke activiteiten vermeld. Op voorhand is niet gezegd dat daarmee het sacrale karakter van het kerkgebouw geweld wordt aangedaan. Veel zal afhangen van het type kerk (neo-gotisch versus moderne kerkenbouw), de inrichting van het liturgisch centrum en de aard van de activiteit zelf (een afscheidreceptie heeft op dit punt een ander effect dan een bijeenkomst in het kader van de dodenherdenking op 4 mei). Het gebruik van het kerkgebouw voor niet-kerkelijke activiteiten is de afgelopen jaren per saldo enigszins toegenomen (bij 12% een toename en bij 6% een afname), behalve in het bisdom Roermond.

De gegevens over het gebruik van de katholieke kerkgebouwen in Nederland wijzen op een grote zorgvuldigheid, ook waar het gaat om gebruik dat een ander dan liturgisch aspect van de geloofscultuur laat zien (gebruik door parochiële vrijwilligersgroepen). Alleen het gebruik van kerkgebouwen voor muzikale evenementen is meer algemeen geaccepteerd. Er is een relatief geringe toename van niet-kerkelijk gebruik. Over het algemeen is het duidelijk dat bij het gebruik van kerkgebouwen een zekere terughoudendheid aan de dag gelegd wordt, juist vanwege de functie van het kerkgebouw voor de eredienst.

